

ДО ПЕРЕГЛЯДУ ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ Й ЕТНІЧНУ ІСТОРІЮ ГУННІВ ТА БОЛГАРІВ

Сергій НАЛИВАЙКО

науковий співробітник відділу порівняльних досліджень НДІУ

У статті розглядаються проблеми походження та етнічної історії двох етнічно близьких народів – гуннів та болгарів. Дослідження цих проблем традиційно виходить за межі інтересу давньоукраїнської історії, оскільки вважається, що проблема їхнього походження вже давно і остаточно розв'язана. Проте, історичні джерела свідчать, що етнічна історія гуннів та болгарів не лише набуває нових рис, а й має безпосередній стосунок до вітчизняної історії.

Традиційна версія появи гуннів у Північному Причорномор'ї не може не дивувати. Вважається, що близько середини II ст. н.е. об'єднання кочових племен Північного Китаю і Монголії, відоме з китайських джерел як хунну (сюнну), з певних причин залишило свої землі [1, 40-41; 2, 77; 8, 220]. Проходить кілька століть, і вже у Північному Причорномор'ї давні автори засвідчили народ під схожою назвою – гунни. Фонетична близькість обох етнічних назв, здавалося б, сумнівів не залишала: гунни і сюнну – один і той самий народ. Втім, їхня подібність, як з'ясувалося, цим і обмежувалася – в усьому іншому це були абсолютно несхожі народи. Відмінність між ними була для дослідників настільки ж очевидною, як і малозрозумілою. “Хунну (сюнну) та гунни були дійсно несхожі один на одного, і завдання історика – пояснити джерела цієї несхожості” – писав один з апологетів “далекосхідної теорії” походження гуннів Л.Гумільов [9, 310]. Склалася по-своєму унікальна ситуація: гіпотеза далекосхідного походження причорноморських гуннів стала провідною в історичній науці, хоча довести її мали лише наступні покоління істориків.

Як варіант її пояснення було висунуто твердження про те, що на шляху до Північного Причорномор'я хунну через постійні контакти з іншими народами настільки змінилися, що повністю позбулися власної етнічності, тобто, по суті, стали зовсім іншим народом [1, 42]. “Важко повірити, що цей народ (гунни – С.Н.) – співплемінники сучасних їм юебанських та ордоських хун-

нів, але це так. Військова поразка відкинула північних хуннів на 2000 років, а метисація з уграми змінила і їхній зовнішній вигляд, і психічний склад” [8, 248]. Щоправда, вони якимось чином зуміли зберегти свою етнічну назву, під якою, власне, і стали відомі місцевим авторам.

Сумнів у достовірності означеної гіпотези викликало вже те, що історії взагалі невідомі приклади таких “етнічних перетворень”. Доводиться лише здогадуватися, в який спосіб гунни подолали сім тисяч кілометрів населеним світом, не залишивши жодних історичних свідчень про свої мандри [8, 244]. Сумнівність ця посилюється ще більше, якщо зважити, що вже у II ст. н.е., тобто коли сюнну китайських літописів мали перебувати ще у монгольських степах, античний географ Птолемей вже знає причорноморських гуннів, розташовуючи їх між бастарнами й роксоланами (III, 5). Щоправда, пояснення знайшлося і тут: Птолемееві гунни – це, мовляв, передові загони сюнну, їхній авангард, що значно випередив основну частину народу [1, 42]. Проте, це – лише невдала спроба узгодити те, що узгодити неможливо. Несхожість сюнну й гуннів може мати лише одне задовільне пояснення: це – два абсолютно різні народи.

Лишається дивуватись невтомному прагненню істориків вивести гуннів з Далекого Сходу, тоді як місцева історична традиція подає цілком конкретні свідчення про їхнє походження. Прокопій Кесарійський пише: “...колись великий народ гуннів або киммеріян підкорявся одному царю; після його смерті два сини, Утургур

і Кутургур, розділили між собою народ, і за їхніми іменами одна частина назвалася утургурами, а інша кутургурами. Кіммеріяни або гунни мешкали по той бік Меотида [Азовського моря. – С.Н.], а по цей бік жили готські народи, що колись скіфами називались...” (V, 5). Агафій говорить, що “...народ гуннів мешкав колись навколо тієї частини Меотійського озера, що звернена до сходу, і жив північніше ріки Танаїс... Всі вони називалися гуннами або скіфами” (V, 11). Амміан Марцеллін засвідчує, що гунни справді були відомі давнім авторам (XXXI, 2). Андрій Кесарійський зазначає, що “біблійні племена Гог і Магог – ті самі північні скіфські племена, які ми зовемо гуннськими”, а Ієронім додає, що гунни – це дикі племена Гог-Магог, закриті Олександром Македонським за Залізними ворітьми Кавказу. У 2-ій пол. V ст. Зосим із деякою впевненістю говорить про те, що гунни – ті ж царські скіфи, а Філострогій зауважує, що “ці гунни, ймовірно, той народ, що його давні автори називали неврами” [11, 741].

Пріск Панійський, який особисто відвідав резиденцію Аттили в ранзі візантійського посла, вживає терміни “гуннський” та “скіфський” як синоніми. За Пріском, гунни розмовляють “скіфською мовою”, співають “скіфських пісень”, їхня верхівка – це колишні “царські скіфи”, та й сам Аттила, звертаючись до гуннів, називає свій народ “скіфським”. Давність гуннів у Північному Причорномор’ї засвідчує й оповідь про те, як імператор Феодосій II перед поїзкою до Аттили доручив візантійським послам передати гунському цареві, мовляв, “нехай не вимагає, щоб до нього виряджали послами сановників найвищого рангу, бо цього не було ні за його, Аттилиних предків, ні за давніших правителів Скіфської держави”. Отже, для самих візантійців зв’язок гуннів із давнім населенням Північного Причорномор’я був очевидний. Додамо сюди й історію про священний меч Арея, шанований давніми скіфськими правителями, який зник у давні часи і знову був знайдений за часів Аттили.

Цю низку свідчень можна було б продовжити, але в цьому, певно, немає особливої потреби, бо й так зрозуміло, що теорія далекосхідного походження причорноморських гуннів не витримує перевірки джерельним матеріалом. У нас немає жодних підстав ігнорувати традицію, що прямо пов’язує гуннів із давнім населенням Північного Причорномор’я. Більше того, така однастайність у свідченнях давніх авторів закономірно запрошує дослідника уважніше поглянути на проблему походження гуннів, тим більше, що при більш близькому знайомстві проблема гуннів виявляється значно ширшою за саме лише з’ясування етнічної природи гуннів...

Ідеться про тісний зв’язок гуннів та болгарів, який виразно простежується у давній традиції. Річ у тім, що під назвами основних гуннських народів – *кутригурів* й *утигурів* – у пізніших авторів фігурують саме болгари. І вказівка ряду джерел на Прикубання, як на давню батьківщину болгарів, також цілком узгоджується з подібними висловлюваннями про первісні поселення гуннів. Етнічний зв’язок гуннів і болгарів стверджує й “Іменник болгарських ханів”, вважаючи болгарських правителів за нащадків гуннського царя Аттили по прямій лінії.* Цей зв’язок виявився і в існуванні спільного етноніму *гунноболгари*, як,

наприклад, у Феофана: “...гуннобулгари та котраги початково мешкали за Евксинським Понтом та Меотійським озером... Від цього озера до річки Куфіс [Кубань. – С.Н.] лежить Давня або Велика Булгарія...” (Chron., 372-374). Свідчення джерел про етнічну спорідненість гуннів та болгарів виявилися настільки переконливими та однозначними, що нині цей зв’язок практично не викликає сумнівів серед дослідників.

Втім, визнання цього зв’язку зле пожартувало із самими болгарами, вкрай ускладнивши і без того непросте питання їхнього походження. Річ у тім, що болгари вже традиційно вважаються народом, який посідає серед слов’ян особливе місце, що полягає, скажемо так, у їхньому найбільшому неслов’янстві серед усіх слов’янських народів. Справді, з одного боку, болгари, наскільки можна судити з джерел, – безумовні слов’яни. З іншого – їхній історично засвідчений, незаперечний зв’язок із гуннами не давав історикам можливості визнати це їхнє слов’янство. Саме тому ще від часів перших істориків-славістів давні болгари постають в історичних працях фінською ордою, яка прийшла з гуннськими народами з берегів Волги на Дунай, змішалася тут зі слов’янами, запозичила їхню мову і швидко ослов’янилася, залишивши від давніх часів єдину згадку – власний етнонім. Один із дослідників XIX ст. так писав щодо цього: “Багато орд упродовж століть кидалися з Уральських гір або з Середньої Азії на землеробів слов’ян, і майже всі зберігали серед мирного, товариського племені слов’янського свою дику народність, як-то авари, мадьяри, печеніги, половці, татари, турки й чимало інших. Приємний між ними виняток складають ті степові пришельці, які, коли й перевищували слов’ян силою зброї, схилилися перед їхньою духовною силою і ріднилися з ними, робилися їхніми захисниками та братами. Такими були гунни, такими виявилися і болгари...” [5, 26].

Такий ідилічно-наївний, до певної міри законірний в устах історика XIX ст. погляд на можливість етнічного синтезу нині вже сприймається не настільки ліберально. Незрозуміло, чому досі історики-славісти все ще не звернули уваги на безприкладний в історії факт “перетворення” болгарів? “Порівняно з іншими слов’янськими народами процес становлення самосвідомості болгарської народності вирізнявся рядом особливостей... Болгарська держава виникла на два з половиною століття раніше, аніж завершилося оформлення болгарської середньовічної народності”, – пише одне серйозне наукове видання [20, 49]. Отже, у решти народів спершу формувалася етнічна спільнота, а вже тоді виникла держава, і лише у болгарів, як бачимо, було навпаки. Так

*Першим із болгарських правителів “Іменник болгарських ханів” називає Авітохола з роду Дуло, який жив 300 років; за ним був Ірнік, який жив 108 років. Далі йдуть князі Коурт [Куврат візантійців. – С.Н.] та Есперік [Аспарух візантійських джерел. – С.Н.], з ім’ям якого, власне, традиція і пов’язує переселення болгарів за Дунай. Ірніка дослідники слушно ототожнюють із сином Аттили Ірнахом (Ірною), а Авітохола, отже, із самим Аттилою. Прикметно, що, згідно з легендою, провидці провістили Аттилі про те, що саме через Ірніка продовжиться його царський рід, і це віщування збулося якраз на болгарських князях, засновниках Болгарської держави на Нижньому Дунаї.

і хочеться запитати: чим же болгари так завинили перед історією?

По суті, у питанні походження болгарів, до певної міри, повторилася ситуація із гуннами, в результаті чого загальна схема їхньої етнічної історії набула завершеного вигляду. Отже, гунни, вирушивши зі степових просторів Монголії, десь по дорозі прийняли до себе велику кількість інших народів (серед них і предків майбутніх болгарів), і врешті-решт уже новим народом, хоча й під своєю первісною назвою, прибули до Приазов'я. Проходить трохи часу, і вже болгари, відколовшись від основної маси гуннів, переселяються за Дунай і за якихось півтора століття перетворюються на інший народ, цього разу – на слов'ян, знову-таки зберігши свою назву. Саме цих болгарів, уже остаточно слов'янізованих, ми і знаємо з наших джерел.

Слід віддати належне тому, що вже перші дослідники слов'янських старожитностей усвідомили, скільки спільного з реальними етнічними процесами має згадана теорія. Ю. Венелін (Гуца) у своїй праці “Древние и нынешние болгары” [4], а за ним Д. Іловайський в “Разысканиях о начале Руси” [12] рішуче виступили на захист слов'янства болгарів, звернувши увагу на те, що традиційна теорія походження болгарів суперечить історичним фактам. Втім, це добре розуміли і самі прихильники цієї теорії, час від часу пропонуючи найрізноманітніші гіпотези, покликані надати їй більшої правдоподібності. Йшлося і про ранні впливи слов'ян на болгарів ще до переселення останніх на Дунай, і про певний слов'янський елемент в Аспаруховій орді, і що сама ця орда була нечисленною, бо ж легенда говорить про розділення болгарів на п'ять частин. Проте, не треба навіть бути фаховим істориком, аби скласти ціну історичній реконструкції, яка за короткий часовий проміжок двічі допускає настільки принципові етнічні зміни стосовно одного народу. А твердження про те, ніби “процес зближення двох етносів (болгарів та слов'ян) мав природноісторичний характер” [20, 61] взагалі засвідчує некомпетентність частини дослідників у питаннях, пов'язаних із суттю етнічних процесів, які постійно засвідчують зворотне – живучість рідної мови та національних етнічних особливостей навіть при тісному співіснуванні різних народів.

Тому, певно, не варто ускладнювати собі завдання, створюючи, а тоді силкуючись обґрунтувати громіздкі й штучні гіпотези тоді, коли все можна пояснити значно логічніше, а головне – простіше. Враховуючи слов'янство болгарів та їхній незаперечний етнічний зв'язок із гуннами, а також беручи до уваги свідчення джерел про місцеве походження гуннів, неупереджений історик має зробити цілком закономірний дослідницький крок. А саме: абстрагувавшись від дотеперішніх уявлень про походження гуннів та болгарів, спробувати пошукати у джерелах свідчень про слов'янство самих гуннів. Тим більше, що їх, як виявляється, навіть шукати особливо не потрібно: вони – на поверхні.

Прокопій у “Готській війні”, характеризуючи слов'ян, зазначає, що ті “менш за все підступні, і в простоті [своїй] зберігають гуннський норв”. Лев Диякон, оповідаючи про русів, яких він називає скіфами, зауважує, що цей народ називають і гуннами. Кедрен так і каже: “гунни або стлавіни”. Так само і західні автори, починаючи

від Беди Достоповажного, часто називають слов'ян саме гуннами. Германські народні перекази під назвою гуннів мають на увазі саме слов'ян. У північних квідах гуннські богатирі Ярослав і Ярожир виявляються слов'янами. У “Новій Едді” термін *гуналюнди* (тобто народ гунни) вважається синонімом до назв *енети* й *венети*, а в одній з примовок до “Хельга-квіди” йдеться, що під словом *гунни* давні шведи розуміли слов'ян, яких пізніше почали називати *венди* й *венеди*.

Як класичний приклад слов'янства гуннів, згадаємо і свідчення Пріска. Тут і гуннський напій “медос”, і “страва” на поминках Аттили, і гуннські човни-однодеревки, такі характерні для східних слов'ян, і гуннські дівчата, які зустрічають Аттилу хлібом-сіллю, що “*вважається у скіфів знаком високої пошани*”. А Костянтин Багрянородний у X ст. зазначає: “*цей народ ми називаємо скіфами, або гуннами. Хоча самі себе вони зовуть русами*”. Саме з гуннами у давніх авторів пов'язується і сама назва Русі – *Гунівар* (у Йордана), *Гунігард* (у Адама Бременського), *Куногардія* (у Саксона). Гельмольд у своїй “Хроніці слов'ян” (XII ст.) неодноразово повторює, що землі слов'ян, які колись називалися *Острогард*, тепер, у його, Гельмольда, часи називають і *Гунігард* – саме через їхнє гуннське населення. Шведський учений XVII ст. Олай Варелій у примітках до видання “Герварської саги” пише, що у скандинавському епосі Русь часто називається *країною гуннів*, а його співвітчизники здавна іменують Русь *Гунегард*. Саксон Грамматик і собі вважає русів і гуннів одним народом. Показово й те, що нащадків слов'ян, які мешкали у центральній Європі (Швейцарії, Північній Німеччині), місцеве населення ще у XIX ст. називало *гуннами* [13, 605].

Так само і слов'янська історія зовсім не вважає болгарів чужим, не слов'янським народом. Навпаки, саме з появою на Балканах болгарів найчастіше пов'язують відчутне посилення тут слов'янського елемента, засвідчене, зокрема, відомими словами Прокопія про те, що “ослов'янилася вся країна” (De them., II, 6). Більш того, саме наявність окремої болгарської мови як безумовно слов'янської може вважатися чи не найнадійнішим критерієм слов'янства болгарів [13, 259, 479, 501]. Згадаємо і про слов'янську писемність, започатковану, як вважається, солунськими братами Кирилом і Мефодієм за болгарського царя Бориса (серед. IX ст.). Характерно, що аналогічний переказ існував і стосовно гуннів. Сирійська хроніка Захарія Ритора ще у VI ст. оповідає, як сім священнослужителів-просвітителів на чолі з Кардостом і Макаром (!!) проникли через гори до країни гуннів, охрестили багатьох із них і “випустили там писання гуннською мовою” [22, 113-114], тобто, ймовірно, переклали гуннською мовою церковні книги. Це свідчення, безумовно, цікаве для нас як несподівана історична паралель, між іншим, ставить під сумнів і саму історичність постатей Кирила і Мефодія у подіях слов'янської історії середини IX ст.

Гунно-болгарсько-слов'янські етнічні зв'язки доповнюють і численні, хоч іноді й малозрозумілі, зв'язки гуннів та болгарів з Руссю, причому особливий зв'язок із ними виявляє саме Київ. Почнемо хоча б з того, що ім'я міфічного родоначальника Києва, полянського князя Кия літо-

писна легенда пов'язує саме з берегами Дунаю. Давньоболгарська поема "Легенда про доньку Шана" [21], порівняно недавно введена у науковий обіг, доповнює та уточнює цю інформацію. Вона називає засновником Києва рідного брата болгарського вождя Курбата (Кубрата) на ім'я *Шамбат*, на прізвисько *Кий*. Той нібито збудував на Верхньому Дунаї [нині територія Болгарії. – С.Н.] літописний замок *Києвець*, але потім мусив відійти зі своїми людьми у Подніпров'я, де й збудував нову фортецю – *Самбат* [*Самбатас* давніх джерел. – С.Н.], або Київ. Цікаво, що назви *Самбат* і *Київ* тотожні семантично, значеннєво: санскр. *самба* якраз і означає "кий". Синонімом до них є санскр. *данда* [15, 21], тісний зв'язок якого із Приазов'ям (давньою батьківщиною гуннів і болгарів) засвідчений через етнонім *дандарії*, що його мав один із сіндо-меотських народів. Принагідно зазначимо, що царя Данду, отже, і власного Кия, знає індійський епос, а деякі події "Рамаєани" відбуваються у священному лісі *Дандака*. Свою *Дандаку* знає і Давня Україна (нині Комишова або Очеретяна бухта на південному березі Криму), її фіксують у II та IV ст. н.е Птолемей і Амміан Марцеллін.

Вірменський історик V ст. Мойсей Хоренаци, мовлячи про події II ст. до н.е., повідомляє, що через великі смути в країні Булгар багато болгарів відділилися від своїх родичів і вирушили до Вірменії, де оселилися в області, яка, за ім'ям нових поселенців, отримала назву *Вананд*. Саме у Вірменії ми знаходимо ще один варіант київської легенди – цього разу про трьох братів Куара, Мелтея і Хореана, батьками яких традиція називає двох індійських князів, Деметра і Гісане. Порівняння цієї легенди з літописним переказом Нестора засвідчує неабияку схожість доль героїв, їхніх імен, а також топонімів та етнонімів: три міста, засновані Куаром, Мелтеєм і Хореаном; три гори, на яких жили Кий, Щек і Хорив, область Палунь і земля полян тощо. Все це, безперечно, промовляє за те, що обидві легенди сходять до якогось спільного джерела.

Прокопій Кесарійський, оповідаючи про візантійські партії цирку (які, до речі, мали показові і поки не пояснені дослідниками назви *прасіни*, *венети*, *левки* та *русії*), зазначає, що одягом і зачіскою ті наслідували гуннів: голили щоки й підборіддя, підстригали кругом голову, залишаючи чуба на потилиці або маківці. Так само й болгарі носили на голові пасмо довгого волосся, а в "Іменнику болгарських ханів" праболгарські владики прямо названі "князями з остриженими головами". Звичку носити пасмо волосся на лівому боці голови мали й половецькі князі [6, 190], а угорський ченець, що побував у Тмутаракані у XIII ст., так описував місцеве населення: "всі чоловіки тут голять голови... за винятком благородних, які на знак свого благородства над лівим вухом залишають трохи волосся, причому вся інша голова поголена" [6, 187]. Очевидно, приблизно так виглядав і "ватажок тавроскіфів" київський князь Святослав, а пізніше й українські козаки зі своїми оселедцями.

На постаті Святослава зупинимось окремо. Коротко нагадаємо його описи у "Повісті врем'яних літ" й "Історії" Льва Диякона: "...У походах він ходив легко, як пардус, і багато воював. Не возив він за собою ні воза, ні казанів, не варив м'яса, а тонко нарізавши конину, або звірину, або воловину, підсмажував на вогні і так їв..."; "середнього зросту, ні надто високий, ні надто малий, з густими бровами,

блакитними очима. Голова у нього була поголена, лише на одному боці її висіло пасмо волосся, що означало знатність роду; одяг його був білий і відрізнявся від одягу його наближених лише чистотою".

А тепер ще один опис, цього разу гуннського царя Аттили, наведений Пріскопом: "Першим увійшов слуга Аттили з таріллю, наповненою м'ясом, а за ним на столи поставили хліб та закуски. Для інших варварів і для нас [візантійських послів. – С.Н.] були підготовлені розкішні яства, розкладені на круглих срібних тарілях, а Аттилі не подавалося нічого окрім м'яса на дерев'яній тарілі. І в усьому іншому він виказував помірність: так, наприклад, гостям подавалися чаші золоті й срібні, а його кубок був дерев'яний. Одяг його також був скромний і нічим не відрізнявся від інших, окрім чистоти; ні меч, що висів збоку, ні перев'язі варварського взуття, ні вуздечка його коня не були прикрашені, як у інших скіфів, золотом, коштовним камінням або чимось іще цінним".

Характерно, що саме у політиці київського князя Святослава особливо виразно виявився "болгарський слід", а сам він відзначився дивним прагненням будь-що дістатися Балкан. "Не люблю мені сидіти у Києві, – каже Святослав своїй матері Ользі, – хочу жити у Переяславці на Дунаї, тут середина землі моєї". Саме болгарські походи Святослава склали основу його зовнішньої політики, а останній із них навіть коштував князю життя. Між іншим, дослідники все частіше кажуть і про болгарське походження самої Ольги, називаючи місцем її народження невідомий нікому Псков, а болгарську столицю місто Плесков (саме так, до речі, у більшості літописів). Принаймні, так званий Володимирський літописець (XV ст.) прямо говорить про те, що "Ігоря одружив Олег в болгарях, взяв за нього княжну на ім'я Ольга". Щоправда, сучасна наука не поділяє такої точки зору, вважаючи її непорозумінням.

У контексті русько-гунно-болгарських взаємин важливим видається і питання про зв'язок гуннського народу савірів із літописними сіверами. Важливість його є тим більшою, що саме для літописних сіверів найбільш характерним виявляється зв'язок із руським Приазов'ям, Тмутараканським князівством. Саме сюди, до берегів Азовського моря, вирушають у свій ризикований та оспіваний у "Слові о полку Ігоревім" похід сіверські князі. Саме сівери підтримували тісні етнічні зв'язки із населенням приазовських степів – половцями, причому зв'язки настільки тісні, що на кінець XII – початок XIII ст. в жилах усіх чернігово-сіверських князів текла половецька кров, а новгород-сіверський князь Ігор Святославович і його брат "буй-тур" Всеволод (які, власне, й вирушили "поискати града Тмутараканя") самі на три чверті(!) були половчани. До речі, питання про те, навіщо їм так знадобилася далека Тмутаракань, все ще лишається без відповіді...

Цікаво, що *сівери* (*seberies* Феофана та *severes* Анастасія) відомі й у Подунав'ї, на території Болгарії, і пов'язуються з ім'ям протоболгарського хана (царя) Аспаруха** (VII ст.) – засновника

**Етимологічно "темне" ім'я Аспарух можна пояснити з індоіранських мов, де рух споріднене з ріх – "цар" (лат. rex, санскр. rajā, хінді raj – "цар"), а аспа, ймовірно, тотожне інд. вішва – "світ". Отже, ім'я Аспарух (є і форма Ісперіх) тлумачиться як "Цар світу". Його семантичним двійником є слов'янське воїнське ім'я Святополк – "Захисник світу", "Цар світу", оскільки інд. palak має значення "захисник", "воїн", "князь", "цар".

Першої Болгарської держави. Джерела знають у басейні Дунаю вісім слов'янських племен, проте за ім'ям називають лише одне – сіверів. Характерно, що своєрідний “болгарський слід” знаходимо і в половецькій історії, причому стосунки половців і Болгарії по-своєму унікальні. Половці не лише постійно підтримували анти-візантійський рух на Балканах, але й брали активну участь у створенні Другого Болгарського царства, перші царі якого походили з роду половецького хана Асеня. Втім, ніхто досі так і не пояснив, чим же Балкани так вабили половців?..

Увагу дослідника має привернути й існування приазовської Чорної Болгарії на тих землях, де пізніше існувало Тматораканське князівство. Саме “чорна” семантика, до речі, закладена і у самій назві *Тматоракань*, як і у назві сіверської столиці *Чернігова* (обидві означають “Місто Чорного бика”). “Бичачий слід” є підстави вбачати і у самій назві *болгари* – одна із можливих етимологій сходить до *бала*, *баль* – “дужий”, “могутній” і *гур* – “бик”. Отже, *болгари* в такому разі – “могутні бики”, “могутні воїни”. Як, між іншим, і *сівери*: *су* – “дуже”, “вкрай”, “винятково”, *вір* – “герой”, “богатир” (первісно “бик”, “самець”). Терміном *вар* (знову-таки, “бик”) гунни означали Дніпро, а за столицю мали місто *Варачан*. Давня назва Дніпра – *Бористен* (*вріш + дану*) – “бик-ріка”, Чорного моря – *Пантха Укшан* (огречене *Понт Евксинський*) – “Шлях Бика”. Ймовірно, схоже значення приховує в собі і назва одного з Дніпрових порогів Костянтина Багрянородного – *Варуфорос*, де *вар* – “бик”, а *форос* – “брід” (пор. назву *Боспор (Бос-форос)* на означення Керченської протоки).

Показово, що болгарська традиція у своїх текстах виразно тягнє саме до берегів Кіммерійського Боспору. Так, зокрема, болгарські книжники не лише зараховували свій народ до гуннів, а й виводили його від героя давньогрецьких епічних переказів і учасника Троянської війни (!) Ахілла. Візантійський автор VI ст. Іоанн Малала вживає на означення болгарів архаїчний етнонім мірмідоняни: про військо Ахілла у нього сказано, що воно складалося з тих, кого “тоді називали мірмідонянами, а тепер називають булгарами” (*Mal. Chron.*, 97. 20-21). Інший візантійський автор – Іоанн Цец і собі згадує Ахілла на чолі війська гуннів-болгарів-мірмідонян [7, 104]. Цікаво, що сам Ахілл, за свідченням Арріана, походив саме із Приазов'я, з меотійського міста Мірмекіона (античний Мірмекій). З його ім'ям, зокрема, пов'язувався півострів між Дніпровським лиманом і Перекопською затокою, а прилегла до нього коса звалася “Ахілловим бігом”. І, очевидно, зовсім не випадково оповіді про Троянську війну були настільки поширеними серед дунайських болгарів. Така популярність “троянських мотивів” на північ від Чорного моря змушує гадати, що і “віки Траянові”, про які йдеться у “Слові о полку Ігоревім” і “Влесовій книзі”, цілком можуть сходити саме до цієї історичної події.

Отже, гуннське питання, як можна переконатися, виявляє безпосередній стосунок до історії слов'янства і початкової руської історії. Саме тому нині необхідно відновити інтерес дослідників до проблем, пов'язаних із походженням та ранньою історією гуннів та болгарів. Навіть побіжно знайомство із наявними джерелами (зокрема, давньоболгарськими), засвідчує той значний інформаційний потенціал, який,

поза сумнівом, може і має бути використаний для реконструкції нашої давньої історії. Саме залучення цих джерельних даних дасть можливість не лише примирити всі ті суперечності, які існують в історичній науці у питанні походження гуннів та болгарів, а й значною мірою підкорегувати й уточнити легендарно-літописну версію початків слов'ян і Русі. Зокрема, подолати уявлення про раптове виникнення слов'янського світу “невідомо звідки” й блискавичне поширення його від Адріатики до Балтійського моря і Волги. Цілком очевидно, що лише із розв'язанням принципових проблем, пов'язаних із походженням та історією гуннів та болгарів, відкривається реальна можливість поставити на твердий ґрунт історію слов'янства у середині I тис. н.е.***

Що ж до згадуваних вище *сюнну*, то, очевидно, слід визнати, що у даному випадку історики вкотре заплутали самих себе, повторивши, до певної міри, помилку при з'ясуванні походження готів [16], тільки тепер “змусивши” гуннів іти в Україну мало не з Китаю. Постійні спроби переглянути питання походження гуннів – найперше свідчення того, що теорія далекосхідного походження гуннів ніколи не була доведена задовільно. Намагання, на підставі простої фонетичної подібності, робити глобальні історичні висновки іноді справді породжує просто неймовірні гіпотези. Так і в нашому випадку: при першому ж критичному погляді ця “концепція” тріщить по швах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артамонов М.И. История хазар. – Л., 1962.
2. Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов. – Л., 1956.
3. Вельтман А. Аттила и Русь IV и V вв. – М., 1858.
4. Венелин Ю. Древние и нынешние болгары. – М., 1829.
5. Гильфердинг А. Сочинения. – Т.1. – СПб., 1868.
6. Голубовский П. Печенеги, торки и половцы до нашествия татар. – К., 1884.
7. Гръцки извори за българската история. – Т.10. – София, 1980.
8. Гумилев Л.Н. История народа хунну. – Т.1. – М., 1998.
9. Гумилев Л.Н. История народа хунну. – Т.2. – М., 1998.
10. Гумилев Л.Н. Некоторые вопросы истории хуннов // Вестник древней истории, 1960. – №4.
11. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Под ред. В.В.Латышева. Т.1. Греческие писатели. – СПб., 1900.
12. Иловайский Д.И. Пересмотр вопроса о гуннах // Журнал Министерства Народного Просвещения, 1881. – Май.
13. Иловайский Д.И. Начало Руси (Разыскания о начале Руси. Вместо введения в русскую историю). – М., 2002.
14. Наливайко С.І. Індорійські таємниці України. – К., 2004.
15. Наливайко С.І. Таємниці розкриває санскрит. – К., 2001.
16. Наливайко С.С. Готи в українській історії або про одну “помилку” Йордана // Українознавство, 2004. – №1-2.
17. Петров В. Етногенез слов'ян. – К., 1972.
18. Русская Хазария. Новый взгляд на историю. – М., 2001.
19. Сирийский источник VI в. о народах Кавказа // Вестник древней истории. – М., 1939. – №1. – С.107-114.
20. Шамсі Башту. Легенда про доньку Шана. Фрагменти з поеми // Хроніка 2000. – Вип.1. – К., 1992.

***Багато досі незрозумілого прояснюється вже зараз. Так, зокрема, у контексті слов'янства болгарів зовсім іншого змісту набувають і джерела про Волзьку Булгарію, свідчення про слов'янство якої тривалий час ставили у безвихідь її дослідників. Так, Ібн-Фадлан, що особисто відвідав Волзьку Булгарію у 1-ій пол. X ст., постійно називає болгарського царя “царем слов'ян”, місто Болгар “містом слов'ян”, а весь той край “країною слов'ян”.